

DR ALINA KARAŚKIEWICZ – doktor nauk społecznych w dyscyplinie pedagogika. Nauczyciel konsultant ds. innowacji pedagogicznych i badań w edukacji w Mazowieckim Samorządowym Centrum Doskonalenia Nauczycieli Wydział w Warszawie. Koordynatorka konkursu *Innowacyjna Szkoła. Innowacyjny Nauczyciel* oraz koordynatorka wirtualnej *Szkoły Rozwiązywania Problemów*. Prowadzi sieć współpracy i samokształcenia *Innowacje w Sieci*.

DR MARLENA GRZELAK-KLUS jest nauczycielem akademickim w Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej, pełnomocnikiem rektora ds. Wewnętrznego Systemu Zapewniania Jakości kształcenia w APS, przewodniczącą senackiej Komisji Kształcenia i Spraw Studenckich, kierownikiem studiów podyplomowych w zakresie przygotowania pedagogicznego, kierownikiem projektu Harcerska Akademia Rozwoju Pedagogicznego (HARP).

ZDALNA CZY STACJONARNA – W KTÓREJ SZKOLE LUBIĘ SIĘ UCZYĆ?

MARLENA GRZELAK-KLUS • ALINA KARAŚKIEWICZ

Amerykański kognitywista Daniel T. Willingham w jednej ze swoich książek zadał bardzo ważne pytanie problemowe: **Dlaczego uczniowie nie lubią szkoły?** Poszukując odpowiedzi, stawiał szereg pytań o charakterze analitycznym:

- Co jest poza tym, co moi uczniowie wiedzą i potrafią?
- O czym będą myśleć podczas lekcji?
- Co uczniowie już wiedzą, co będzie pomocne w zrozumieniu nowego materiału?
- Jak mogę sprawić, by uczniowie ćwiczyli bez nudy?
- Jaka jest różnica między moimi uczniami a ekspertami?
- Czy konieczna jest znajomość systemu uczenia się ucznia?
- Jakie aspekty mojego nauczania są dobre dla uczniów, a jakie wymagają poprawy?

W dobie koronawirusa oraz edukacji zdalnej, hybrydowej i/lub stacjonarnej problem rozstrzygany przez D.T. Willinghama nabiera szczególnego

znaczenia. Jednak w pierwszej kolejności należałoby postawić złożone pytanie badawcze: **Czy i którą szkołę lubią uczniowie – tę sprzed pandemii czy tę zdalną, wirtualną i dlaczego tak jest?**

Odpowiedzi udzielane z perspektywy osoby dorosłej, nauczyciela, eksperta nie byłyby do końca miarodajne, dlatego też o rozstrzygnięcie poproszono samych zainteresowanych, czyli uczniów. W ten sposób powstał pomysł mazowieckiej diagnozy pod tytułem „Zdalna czy stacjonarna – w której szkole lubię się uczyć?”, zrealizowany przez badaczki z Mazowieckiego Samorządowego Centrum Doskonalenia Nauczycieli i Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie.

JAK JEST... ?

W badaniu ankietowym *online* wzięło udział 1266 uczniów ze szkół podstawowych (od klasy piątej do ósmej), liceów (od klasy pierwszej do trzeciej), techników (od klasy pierwszej do czwartej) oraz szkół branżowych (klasa pierwsza i druga).

MARLENA GRZELAK-KLUS • ALINA KARAŚKIEWICZ

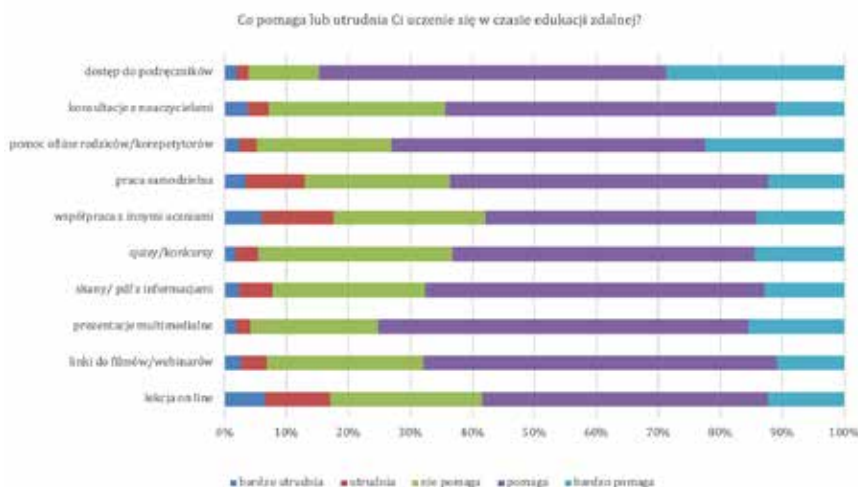
Pierwsze i drugie pytanie kwestionariusza dotyczyło ogólnej oceny edukacji zdalnej i edukacji stacjonarnej. Ocena w skali 1-5 w przypadku edukacji zdalnej wyniosła **3,35**, natomiast w przypadku edukacji stacjonarnej **3,69**. Z tego wynika, że trochę wyżej oceniona została edukacja stacjonarna, przy czym obie oceny utrzymują się na poziomie średnim.

Także na poziomie średnim badani ocenili swoje aktualne umiejętności informatyczne (3,46). Uznali, że w wyniku edukacji na odległość wzrósł (o 2,82) poziom ich umiejętności informatycznych. Ten fakt może cieszyć, jednak zasmucające jest to, że w okresie przed pandemią umiejętności informatyczne uczniów musiały być bardzo niskie. Szacowany poziom wynosił 0,64.

Zdecydowana większość badanych w czasie edukacji zdalnej miała komputer do własnej dyspozycji (56%) lub korzystała z urządzeń mobilnych (31%), zaś 11% dzieliło komputer z innym członkami rodziny (11%). Z Internetem łączono się głównie przez kabel/światłowód (51%), ale też przez modem

z kartą SIM (27%) i smartfon/tablet (16%). Okazało się, że 5% uczniów nie ma Internetu w domu. W odpowiedzi na pytanie: „Czy ktoś pomaga ci w edukacji zdalnej?” większość uczniów stwierdziła, że radzi sobie sama (70,8%), natomiast 11% pomagali rodzice lub rodzina, 9% znajomi, a 5,6% – nauczyciele.

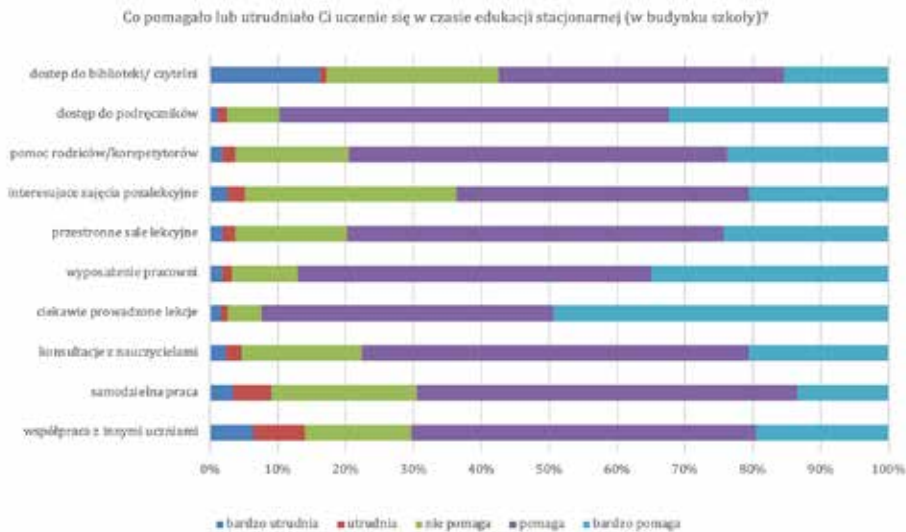
W edukacji na odległość najbardziej pomagat uczniom dostęp do pomocy dydaktycznych w postaci podręczników (84,4%), prezentacji multimedialnych (75,3%), linków do filmików, webinarów (67,9%), skanów/PDF-ów z informacjami (67,6%), quizów i konkursów (63,2%). Ponad połowa uczniów (64,4%) stwierdziła, że w nauce pomagały im konsultacje i rozmowy z nauczycielami, jednak zdecydowana większość badanych wskazała pomoc *offline* – rodziców, korepetytorów, rówieśników (80,1%). Dla większego odsetka uczniów bardziej pomocna była samodzielna praca nad zadaniami (63,6%) niż praca nad zadaniami z innymi uczniami (57,9%). Jednocześnie prawie 20% uczniów stwierdziło, że grupowa praca *online* utrudniała im naukę zdalną.

Na pytanie – *Co pomagało lub utrudniało ci uczenie się w czasie edukacji stacjonarnej (w budynku szkoły)?* – prawie wszyscy uczniowie jako pomocne wskazali ciekawie prowadzone lekcje (92,5%). Istotny w opinii badanych był dostęp do podręczników (89,7%), dobre wyposażenie pracowni w pomoce i sprzęt do nauki i doświadczeń (87,2%) oraz przestronne sale lekcyjne (79,8%). W uczeniu się w czasie edukacji stacjonarnej pomagały też rozmowy i konsultacje z nauczycielami (77,7%), praca nad

zadaniami z innymi uczniami (70,4%), jak również samodzielne rozwiązywanie zadań (69,5%) i budzące zainteresowanie zajęcia pozalekcyjne (68,8%). Możliwość korzystania z biblioteki i czytelnia okazała się ważna dla 67,3% uczniów, natomiast dostęp do stołówki szkolnej dla 45% uczniów. Bez względu na tryb, w jakim odbywała się nauka, w opinii badanych pomocne było wsparcie rodziców, korepetytorów, rówieśników. W przypadku edukacji stacjonarnej odsetek ten wynosił 79,5%.

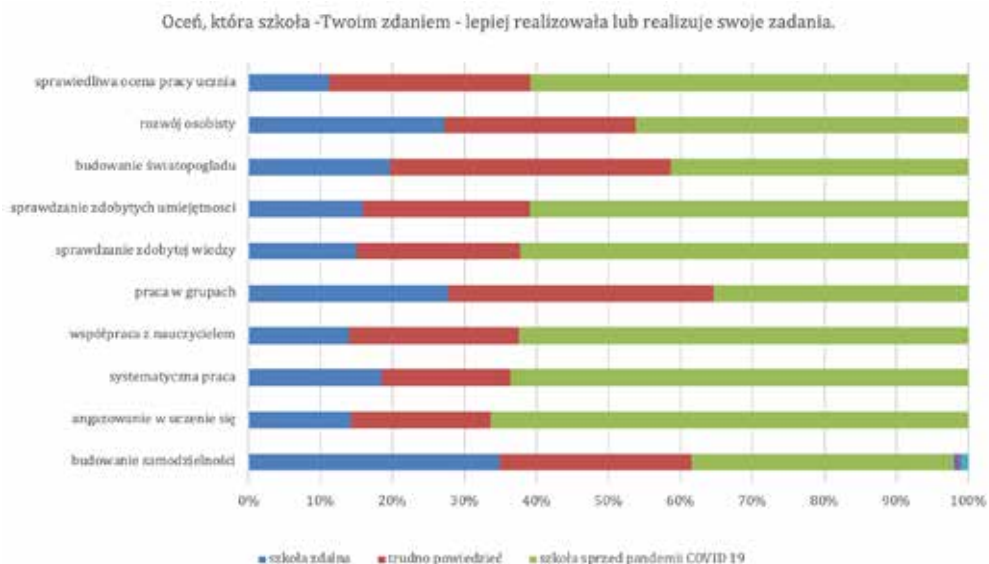
ZDALNA CZY STACJONARNA? W KTÓREJ SZKOLE LUBIĘ SIĘ UCZYĆ?

Uczeniowie proszeni byli także o ocenienie, która szkoła – zdalna czy stacjonarna – lepiej realizowała lub realizuje zadania takie jak: budowanie samodzielności, angażowanie w uczenie się, systematyczna praca, współpraca z nauczycielem, współpraca w grupach, sprawdzanie zdobytej wiedzy, sprawdzanie zdobytych umiejętności, budowanie światopoglądu, rozwój osobisty, sprawiedliwą ocenę pracy ucznia. Okazało się, że każde z wymienionych zadań lepiej realizuje szkoła stacjonarna. Tylko jedno zadanie wykonywane jest porównywalnie w obu szkołach, a mianowicie budowanie samodzielności – w przypadku szkoły sprzed pandemii 37,2%, a w przypadku szkoły zdalnej 35,6%.

Bardzo duża różnica między szkołami, stacjonarną a zdalną, uwidoczniła się w przypadku wielu ważnych aspektów funkcjonowania uczniów i nauczycieli:

- angażowanie się uczniów w uczenie się (S/66,4% – Z/14,2%),
- współpraca w grupach (S/63,8% – Z/15,6%),
- współpraca z nauczycielem (S/62,6% – Z/14%),
- sprawiedliwa ocena (S/60,8% – Z/11,2%),
- systematyczna praca (S/63,6% – Z/18,4%),
- sprawdzanie zdobytej wiedzy (S/62,2% – Z/15,1%),
- sprawdzanie zdobytych umiejętności, (S/60,9% – Z/15,8%).

MARLENA GRZELAK-KLUS • ALINA KARAŚKIEWICZ

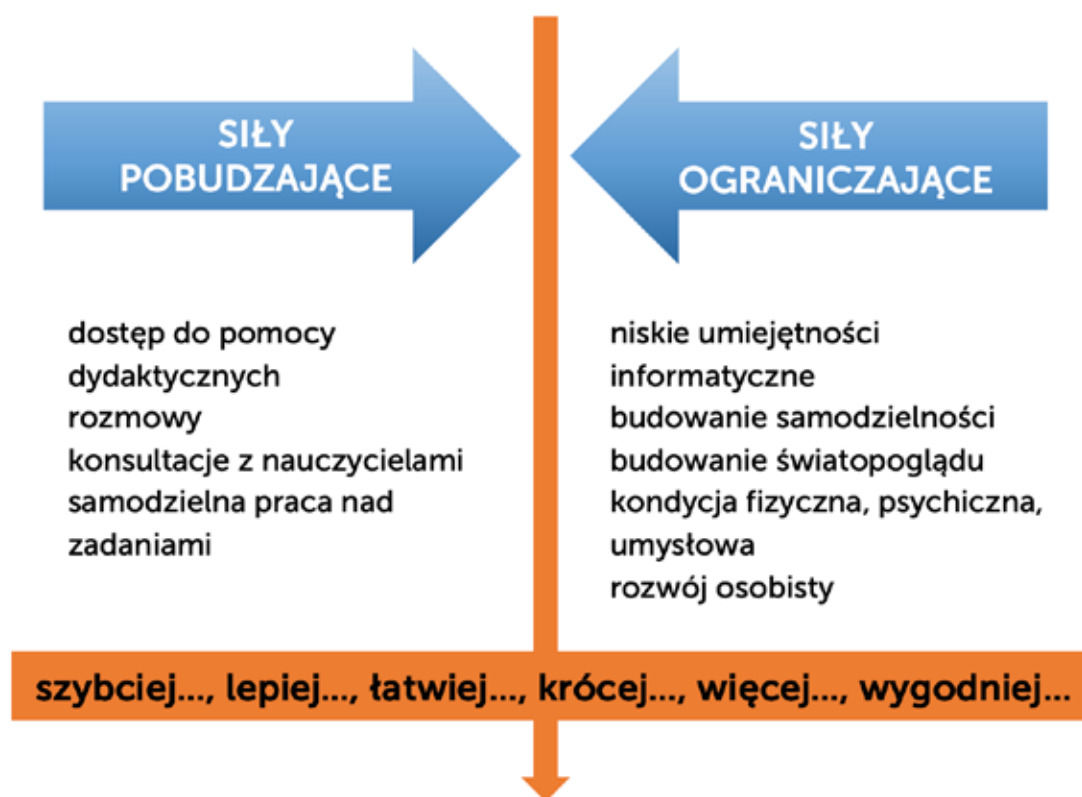
W przypadku dwóch zadań realizowanych w szkole zaznaczył się bardzo ciekawy rozkład. Co prawda budowanie światopoglądu lepiej realizuje szkoła stacjonarna (41,3%) niż zdalna (19,7%), jednak pojawia się znacząca grupa uczniów (39%), którym trudno dokonać wyboru. Natomiast w odniesieniu do zadania, jakim jest rozwój osobisty, najmniej uczniów wskazało szkołę stacjonarną (46,6%) i jednocześnie najwięcej szkołę zdalną (27,2%). Niezdecydowanych było 26,6%.

I CO Z TEGO WYNIKA...?

Aby odpowiedzieć na pytanie o wnioski z przeprowadzonej diagnozy, badaczki wykorzystaty analizę pola sił Kurta Lewina. Koncepcja ta zakłada określenie stanu równowagi między czynnikami sprzyjającymi (pobudzającymi) i przeszkadzającymi (ograniczającymi) w realizacji danego celu. W tym przypadku celem jest stworzenie takiego środowiska nauczania-uczenia się, w którym uczniowie czują się dobrze.

Kolejny ważny aspekt analizy pola sił Kurta Lewina to określenie nastawienia uczniów do danego projektu – edukacji stacjonarnej lub edukacji zdalnej. Najistotniejsze w tym przypadku są głosy skrajne, czyli prezentujące wyraźne nastawienie pozytywne, a także te reprezentujące wyraźne nastawienie negatywne. Jak wskazuje J. Lisiecki, charakter przekonania interesariuszy jest niezwykle istotny dla poziomu sukcesu w realizacji projektu, działania, przedsięwzięcia. Negatywne nastawienie rodzi często opór, który, jak twierdzi K. Biernacka, można przezwyciężyć poprzez eliminację towarzyszących mu obaw i niepokojów. Zatem trzecim etapem analizy pola sił Kurta Lewina jest zidentyfikowanie obaw i niepokojów osób zaangażowanych w projekt – po to, aby zniwelować ryzyko porażki.

Na podstawie analizy ilościowej i jakościowej wskazań uczniów dotyczących szkoły zdalnej udało się wyodrębnić trzy czynniki pobudzające i pięć czynników ograniczających.

LUBIĘ SZKOŁĘ ZDALNĄ

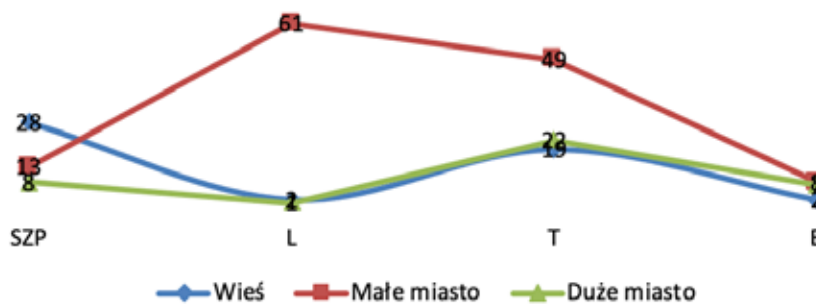
ZDALNA CZY STACJONARNA? W KTÓREJ SZKOLE LUBIĘ SIĘ UCZYĆ?

Uczniowie, wyrażając swoje **pozytywne opinie (48% badanych)**, często używali określeń: *szybciej, lepiej, łatwiej, krócej, więcej*. Odnosili je np. do kategorii czasu – trwania lekcji (*krócej*), czasu dla siebie i na własny rozwój (*więcej*). Zwracali uwagę na pozyskiwanie i dostępność materiałów edukacyjnych (*szybciej i łatwiej*). Na to, że mają więcej czasu na spokojne zapoznanie się z materiałem. Chwalili nauczycieli za ocenianie efektów pracy (*lepiej*) w porównaniu z ocenianiem w szkole sprzed pandemii. Wielu uczniów podkreślało, że jest im wygodniej

żyć – nie muszą tak rano wstawać, mogą zjeść w spokoju, częściej jedzą ciepłe posiłki, nie muszą dojeżdżać do szkoły, nie ponoszą kosztów dojazdu, zakupu nowych rzeczy, np. ubrań.

Prawie **20% badanych bardzo nisko oceniło** edukację zdalną. W grupie tej znaleźli się uczniowie szkół podstawowych i ponadpodstawowych. Wśród niezadowolonych dominują jednak uczniowie uczęszczający do liceów i techników, które znajdują się w małych miastach.

EDUKACJA ZDALNA - najniższe oceny

Zarówno uczniowie ze szkół podstawowych, jak i ponadpodstawowych wskazywali na te same wady, niedogodności i uciążliwości nauczania na odległość. Dotyczyły one:

- **kondycji psychicznej** (*depresja, pogłębiła się depresja, trudno znaleźć chęć do robienia czegokolwiek, niechęć do życia, źle wpływa na psychikę*),
- **kondycji fizycznej** (*ciągłe siedzenie przy komputerze, w szkole zdalnej cały czas siedzimy, siedzenie w jednej pozycji, przez co cierpi nasze zdrowie fizyczne, przemęczenie, ból głowy, ból oczu od monitora, pogłębiła się wada wzroku od ciągłego korzystania z urządzeń*),
- **warunków technicznych** (*nie zawsze działa Internet, problemy z Internetem, jest przeciążenie i wyrzuca z lekcji, niektórzy nauczyciele nie rozumieją, że Internet może szwankować, brak komputera/laptopa z wi-fi*),
- **kontakt z kolegami/koleżankami** (*brak kontaktu z rówieśnikami, utrudniony kontakt z innymi, słaba komunikacja między nauczycielami i uczniami*),
- **kontakt z nauczycielami** (*mniejsza dostępność nauczycieli*),
- **kondycji umysłowej** (*mętlik w głowie, dekoncentracja, trudno się skupić, brak skupienia, przemęczony mózg, cały czas czuję zmęczenie, mniejsza wydajność pracy*),

MARLENA GRZELAK-KLUS • ALINA KARAŚKIEWICZ

- **procesu nauczania** (*nauczyciele nie wyrabiają się z tematami, w związku z tym więcej zadają, nauczyciele dużo mniej uczą, wcześniej było dużo mniej zadawane, nauczyciele dają mniej wiedzy, a oczekują dużo, jest nudno i monotennie, lekcje przypominają nieciekawe wykłady, lekcje niczym się od siebie nie różnią, mało czasu na pracę, jeśli się ma dysleksję*),
- **procesu uczenia się** (*nauka jest męcząca i stresująca, połowy materiału nie rozumiem, mniej zapamiętuję z lekcji, trudności ze zrozumieniem nowych tematów, szczególnie z matematyki, więcej nauki po lekcjach*).

W niektórych wypowiedziach uczniów widoczne było pewne poczucie braku ujawniające się w kontekście nauki zdalnej i stacjonarnej:

Brak szkolnych zawodów sportowych, brak interesujących mnie konkursów, a przede wszystkim brak wycieczek, obozów, kolonii. Na wuefie prawie w ogóle nie ćwiczymy. Za to zwiększyłam swoje umiejętności informatyczne, lecz nie za sprawą lekcji informatyki.

Na podstawie analizy ilościowej wskazań uczniów dotyczących szkoły zdalnej udało się wyodrębnić sześć czynników pobudzających i tyle samo czynników ograniczających.

LUBIĘ SZKOŁĘ STACJONARNĄ

ZDALNA CZY STACJONARNA? W KTÓREJ SZKOLE LUBIĘ SIĘ UCZYĆ?

W formułowanych przez uczniów **pozytywnych opiniach**, dotyczących nauki stacjonarnej (**64% badanych**), wielokrotnie pojawiały się słowa wartościujące, takie jak: *bezpośrednio, dokładniej, więcej, lepiej, ciekawiej, systematyczniej, częściej, dostępniej, dużo, wyższy*. Często powtarzało się określenie *bezpośredni – bezpośrednio* spotkania z rówieśnikami i rozmowy z kolegami, *bezpośredni* kontakt z nauczycielami w razie problemów w nauce. Jest możliwość budowania relacji z rówieśnikami oraz budowania relacji z nauczycielem. *Bezpośredni* kontakt wpływał na *większą* motywację, wywoływał poczucie szczęścia i chęć do działania. Uczniowie twierdzili, że dużo lepiej uczyć się im stacjonarnie, *lepiej* mogą się skoncentrować na lekcjach w szkole, jest *lepsze* porozumienie między uczniami i nauczycielami, mają *dużo lepsze* samopoczucie. Lekcje były prowadzone *dużo ciekawiej, dużo więcej* można zrozumieć w szkole, jak nauczyciel tłumaczy, jest *dużo więcej* ruchu. Badani zwrócili uwagę na to, że był *wyższy* poziom nauczania, lekcje prowadzone były na *różne sposoby, łatwiej* było się czegoś nauczyć, *szybciej* przyswajano się wiadomości i umiejętności, nauka była *bardziej* dokładna, uczniowie

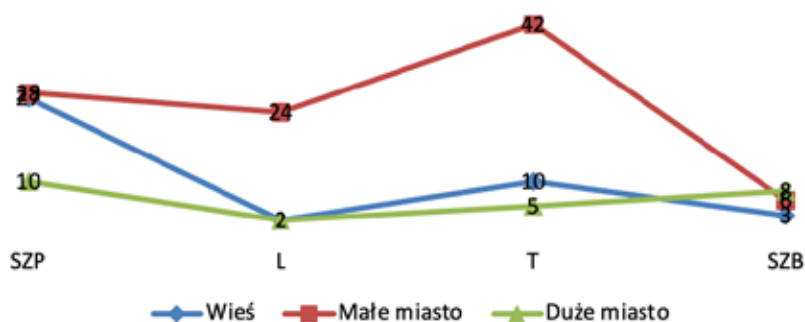
szybciej się rozwijali. Nauka przebiegała w sposób *systematyczny*, można było uczestniczyć w *fajnych zajęciach dodatkowych* i często odwiedzać bibliotekę.

W wielowątkowych wypowiedziach uczniów uwidaczniał się wyraźny kontrast między nauką stacjonarną i zdalną, z pozytywnym wskazaniem na tę pierwszą. Jako przykład postłużyć może następująca opinia:

Kontakt z ludźmi, dyskoteki szkolne, łatwe komunikowanie się z nauczycielami, duża motywacja do nauki, codzienny spacer do i ze szkoły, możliwość wymiany poglądów w środowisku rówieśników, ciągła zmiana otoczenia, a nie cały czas siedzenie przy biurku przed komputerem.

Tylko **13% badanych** bardzo nisko oceniło edukację stacjonarną. W tej grupie, podobnie jak w przypadku edukacji zdalnej, w znacznej liczbie znaleźli się uczniowie liceów i techników z małych miast. Na uwagę zasługuje fakt dołączenia do grupy osób niezadowolonych zauważalnej liczby uczniów, którzy uczą się w szkołach podstawowych na wsiach lub w małych miastach.

EDUKACJA STACJONARNA - najniższe oceny

MARLENA GRZELAK-KLUS • ALINA KARAŚKIEWICZ

Uczniowie, wskazując wady edukacji stacjonarnej, skoncentrowali się głównie na:

- **logistyce** (*trzeba rano wstawać i czekać na autobus, długi dojazd do szkoły i powrót ze szkoły*),
- **organizacji procesu dydaktycznego** (*lekcje były długie i wyczerpujące, krótkie przerwy między lekcjami, hałas, hałas i jeszcze raz hałas, marnuję dużo czasu w szkole, średni poziom dostosowania materiału do czasu zajęć*),
- **procesie nauczania** (*nauczyciele uczą zbędnych rzeczy, nie skupiają się wcale na zagadnieniach maturalnych, tylko czepiają się wiedzy uzupełniającej, zupełnie nieprzydatnej, częste kartkówki, sprawdziany, czasami nieadekwatne oceny do umiejętności*),
- **procesie uczenia się** (*brak czasu na uporządkowanie, utrwalenie wiedzy zdobytej na lekcji, brak możliwości wyboru otoczenia, w którym się uczyć*),
- **stosunku nauczycieli do uczniów** (*brak tolerancji wśród nauczycieli do uczniów, gnębienie uczniów i stres z tego powodu, część nauczycieli nie potrafi rozmawiać z uczniami, nauczyciele nie akceptują, że mogą nie mieć racji, bezkonsekwencyjne wyzywanie się na uczniach, agresja słowna*).

Należy nadmienić, że gorzkie słowa, zacytowane w ostatniej kategorii, pojawiały się bardzo rzadko. Jednak uczciwość badawczy nie pozwoliła na pominięcie tych opinii.

Niektórzy z uczniów przy okazji badania zgłaszali postulaty pod adresem nauczycieli, na przykład:

Zmiana programu nauczania i podejścia do uczniów, aby czuli się dobrze w szkole, żeby było więcej czasu na rozwój własny, nie tylko nauka i zadawanie prac domowych. Proszę, abyście bardziej przykładali się do przekazywania nam wiedzy niż kopiuj i wklej z Internetu, ponieważ każdy potrafi wejść na daną stronę i wszystko przeczytać. Nauczyciele nie powinni stresować uczniów.

JAKIE WDROŻYĆ ZMIANY?

Analiza pola sił Kurta Lewina służy wywołaniu zmiany w organizacji, a taką organizacją jest niewątpliwie szkoła, przed którą stoi teraz duże wyzwanie. Posiłkując się teorią Kurta Lewina, można wyodrębnić trzy etapy procesu zmiany nazwane kolejno: rozmrożeniem, zmianą, zamrożeniem. Rozmrożenie polega na podjęciu działań, które spowodują, że w świadomości członków organizacji pojawia się potrzeba zmiany. Sama zmiana powstaje poprzez modyfikację lub wprowadzenie czegoś nowego po to, aby zmieniły się i ukształtowały nowe zachowania, postawy, nawyki. Zamrożenie natomiast to osiągnięcie etapu stabilizacji i wzmocnienia motywacji do podjęcia zmian.

ROZMROŻENIE

Proces rozmrożenia należy rozpocząć od budowania samodzielności uczniów bez względu na warunki, w jakich się uczą. Należy zadbać o dobrostan fizyczny, psychiczny i kondycję umysłową uczniów. Jest także potrzeba budowania światopoglądu uczniów, ich postaw, zachowań społecznych, ponieważ ani szkoła stacjonarna, ani zdalna w wystarczającym stopniu tego zadania nie spełnia.

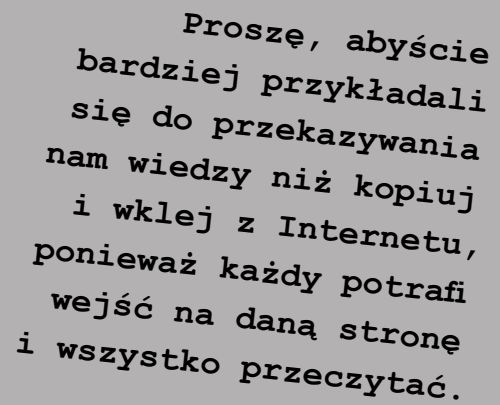
ZDALNA CZY STACJONARNA? W KTÓREJ SZKOLE LUBIĘ SIĘ UCZYĆ?

ZMIANA

Z mazowieckiej diagnozy wynika, że jednym z obszarów zmiany, bez względu na tryb pracy z uczniami (stacjonarny lub zdalny), jest podwyższenie jakości pracy szkoły. Oceny na poziomie 3 nikogo nie satysfakcjonują – ani nauczycieli, ani uczniów, ani rodziców.

W pomocy dotyczącej nauczania-uczenia się należy odciążyć rodziców i korepetytorów. Zarówno w szkole stacjonarnej, jak i zdalnej jeszcze raz należy zweryfikować organizację procesu dydaktycznego. Jako odpowiedź można wykorzystać wskazówki do pracy w klasie szkolnej przywołanego wcześniej Daniela T. Willingham:

1. **Poprawa wymaga czegoś więcej niż doświadczenia: wymaga również świadomego wysiłku i informacji zwrotnej.**
2. **Myśląc o treści lekcji, a nie o różnicy między uczniami, decyduj, jak nauczać.**
3. **Zawsze mów o sukcesach i porażkach w kategorii wysiłku, a nie zdolności uczniów.**
4. **Najlepszym barometrem dla każdego scenariusza lekcji są pytania: „Nad czym uczniowie będą rozmyślać? Co będą rozważać?”.**
5. **Zastanów się dobrze, jaki materiał jest najbardziej potrzebny uczniom i ćwicz go przez cały czas.**
6. **Pomyśl o materiale nauczania jak o odpowiedziach i poświęć czas niezbędny do wyjaśnienia uczniom pytań.**
7. **Nie jest możliwe, aby uczniowie myśleli dobrze na jakiś temat, nie mając na ten temat wiedzy.**
8. **Zawsze stawiaj sobie za cel głęboką wiedzę, ale uznaj, że płytka wiedza przyjdzie najpierw.**

Proszę, abyście
bardziej przykładali
się do przekazywania
nam wiedzy niż kopiuj
i wklej z Internetu,
ponieważ każdy potrafi
wejść na daną stronę
i wszystko przeczytać.

ZAMROŻENIE

W etapie zwanym zamrożeniem należy ostrożnie obserwować zmiany w środowisku uczenia się. Trudno w tej chwili orzec, jaki kształt przybierze stabilizacja oraz kiedy ona nastąpi. Na pewno nie będzie powrotu tylko i wyłącznie do praktyk w szkole stacjonarnej. Dobre doświadczenia edukacji zdalnej są nieocenione, bo przetestowane na wszystkich interesariuszach szkoły. ●